

Kars Geleneksel Giysili Kadın “Kafkas Bebeği” Tasarımının Form ve Stil Açısından İncelenmesi

Examination of Kars Traditional Women's “Caucasus Baby” Design in Terms of Form and Style

ÖZET

Kafkaslara açılan kapı olarak da bilinen Kars; savaş, göç, ticaret gibi nedenlerden dolayı birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve geleneksel giysi çeşitliliğine sahip illerimizden bir tanesidir. Bölgede Kafkas kadın giysileri çoğunlukla Kafkasya’dan Anadolu’ya yerleşen çeşitli topluluklar tarafından kullanılmış ve zamanla Kars halkı tarafından benimsenerek çeşitli şekillerde giyiniştir.

Önceleri çocukların oyun nesnesi olan geleneksel giysili bebekler, günümüzde daha çok yetişkinlerin ilgi odağı haline gelmiş ve bu giysileri teşhir etmede gösterişli bir araç görevini üstlenmiştir. Bu araçlardan bir tanesi olma adayı olan kadın “Kafkas Bebeği” ile Türk geleneksel giysi kültürünün bir parçası olan Kafkas giysilerini, ulusal ve uluslararası alanda; yaşatmak, tanıtmak ve gelecek nesillere aktarmak hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda Kars ilinde, Arkeoloji ve Etnografya Müzesi envanter kayıtları, fotoğraf arşivleri incelenmiş, alan araştırmaları, çeşitli literatür taramaları yapıp elde edilen bulgular ışığında tasarım, teknik çizim ve üretim yapılmıştır. Çalışmada Kars ilinin kültürel ürünü olarak meydana getirilmeye çalışılan geleneksel giysili kadın “Kafkas Bebeği”nin giysi parçaları ve tamamlayıcı aksesuarları detaylandırılmıştır. Ayrıca üretilen bu bebeklerin kültürel özelliklerinin yanı sıra; form-biçim, doku, renk, süsleme gibi tasarım özellikleri de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Kültür, Kafkas Giysileri, Geleneksel Bebek

ABSTRACT

Kars, also known as the gateway to the Caucasus; It is one of our provinces that has hosted many civilizations due to reasons such as war, migration and trade and has a variety of traditional clothing. Caucasian women's clothes in the region were mostly used by various communities that settled in Anatolia from the Caucasus, and over time they were adopted by the people of Kars and dressed in various ways.

Traditionally dressed dolls, which were previously children's play objects, have become the focus of attention of adults today and have taken on the task of a flashy tool in displaying these clothes. The "Caucasian Doll", which is a candidate to be one of these tools, and the Caucasian clothes, which are a part of the Turkish traditional clothing culture, in the national and international arena; It is aimed to keep alive, promote and transfer to future generations. In line with these goals, the inventory records of the Archeology and Ethnography Museum, photograph archives were examined, field studies, various literature reviews were made and design and production were made in the light of the findings obtained in Kars province. In the study, the clothing pieces and complementary accessories of the traditionally dressed female "Caucasian Doll", which is tried to be created as a cultural product of Kars province, are detailed. In addition to the cultural characteristics of these babies produced; Design features such as form-form, texture, color and ornament were also examined.

Keywords: Design, Culture, Caucasian clothes, Traditional doll

GİRİŞ

Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeydoğusunda yer alan Kars, siyasi ve coğrafi konumu itibarıyla Kafkaslara açılan ve “kapı şehri” olarak da bilinen önemli sınır şehirlerinden biridir. Stratejik konumu ve öneminden dolayı tarih boyunca; savaş, göç, ticaret gibi nedenlerin etkisiyle birçok toplumların hem yerleşim hem de geçiş noktalarından biri olmuştur. Bu sebeplerden dolayı birçok etnik grubu bünyesinde barındırmış olan Kars, kültürel çeşitlilik açısından dikkat çekmektedir.

Geleneksel giysiler, geçmişten günümüze belge niteliği taşıyan kültürel miraslarımızdandır. Günümüzde müzelerde, halk oyunlarında, fotoğraf arşivlerinde ve yerel halkın sandıklarında görebildiğimiz bu geleneksel giysiler; teknolojik gelişme, beğeni algısının değişmesi ve moda gibi etkenlerden dolayı yok olma eğilimi göstermektedir.

Emine Erdoğan¹

How to Cite This Article

Erdoğan, E. (2023). “Kars Geleneksel Giysili Kadın “Kafkas Bebeği” Tasarımının Form ve Stil Açısından İncelenmesi” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:107; pp:4727-4734. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.66870>

Arrival: 07 November 2022

Published: 31 January 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr., Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Kars, Türkiye,

Giysi, geçmişten günümüze insan yaşamında önemli yere sahip olan ve toplumların; zevklerini, sanatını, zanaatını, sosyo-ekonomik yapısını vb. yansıtan olgudur. Salman (2010)’a göre; “Giysi; vücudu dış etkilerden koruyan bir araç, süslenme arzusu yerine getiren bir sanat, kişisel görünüş, başarı ve günlük yaşantıyı yansıtan, dinamik bir toplumsal olgudur” (Salman, 2010:11). “Tarihsel geçmişte uzun dönemde oluşmuş deneyim ve birikimlerin ürünleri olan giysiler, kültürde sürekliliği sağlayıp, tarihsel değerleri bünyelerinde barındırırlar” (Koca ve Koç, 2014: 373).

“Kültür her zaman insana hitap eder, insanların iyiliği için yaratılır, aktarım süreci nesilden nesile giden kültürel geleneklerin sürekliliğini ortaya çıkarır ve kültürün gelişimi her zaman kültürün yaratıcısının gelişimini, yani insanı içerir”(Arsoy, 2021:199). “Giysilerin yapımında bir toplumun ulusal kültürünün çok etkili olduğu düşünülmektedir” (Ghorbanzadeh, 2021:220). Fakat birçok toplumu bünyesinde barındırmış olan Kars, başka ulusların kültürlerini de giysilerine taşıdığı gözlemlenmiştir. Bunlardan biri ve Türk ulusunun kültürel bir parçası olan kadın Kafkas giysileri, geçmişte farklı nedenlerden dolayı bölgeye geçici veya kalıcı olarak yerleşmiş olan Kafkas halklarının giysilerindendir. Birçok örneğine rastlanan Kafkas giysileri genel görüntü itibarıyla birbirlerine benzeseler de ayrıntıda birbirinde farklı özellikleri vardır. Bu farklılıkların oluşmasındaki en önemli faktörlerden bir tanesi taşınan bölgeye has farklı kültürel özelliklerin zaman içerisinde giysiye yansması ile oluşan değişikliklerdir.

Geleneksel giysili bebekler, insan biçiminde yapılmış ve belirli yaştaki birçok çocuğun eğlence aracı olarak kullandıkları oyuncaklardır. Oyun çağındaki çocukların oynadığı bebeklerin yapımının insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. “İnsan, ilk kullandığı nesneleri zamanla minyatürleştirmiş ve onlara farklı dönemlerde farklı manalar yüklemiştir. Farklı amaçlarla minyatürleştirdiği bu nesneler zamanla oyuncak kültürünün bir parçası olmuş ve başlangıçtaki değerini kaybetmiştir”(Güven, 2018:656). “Türkiye’de folklorik bebekler söz konusu olduğunda dikkatin iki noktada yoğunlaştığı görülmektedir. Bebeklerin dış görünüşlerinin stereotipik bir Türk fizyolojisini yansıtması ve bebeğin kıyafetlerinin orijinalliği konusu” (Gürçayır Teke, 2019:141). Ayrıca aidiyetin göstergesi olarak “bu bebekler yapıldıkları malzemenin veya yapıldığı yörenin adı ile adlandırılırlar” (Sakin, 2016: 186).

“Tasarım” sözcüğü ise Latince “designare” kökünden gelir ve “işaret etmek”, “belirtmek”, “planlamak”, “resmetmek”, “bir model veya şekil olarak kurmak anlamına gelir (Barbarosoğlu, 1995, s.26). “Tasarım, gün geçtikçe etkinlik alanını genişleterek birçok dalı bünyesinde barındıran çatı bir kavramdır” (Ağaç ve D., 2021: 128). Tasarım örneklerinde biri olan, geleneksel giysili bebekler, yok olmaya yüz tutmuş geleneksel giysilerin yaşatılmasında, gelecek nesillere taşınmasında ve ulusal ve uluslararası alanda tanınmada önemli bir rol üstlenmektedir. Bu örneklerden biri olma adayı olan kadın “Kafkas Bebeği” ile yöre kadınlarının geçmişte giydiği giysiler yeniden hayat bulmaktadır. Aynı zamanda turistik bir ürün olarak da kullanılan kadın “Kafkas Bebeği” kültürel giysi taşıyıcılıkta araç görevini üstlenmektedir.

Çalışmada unutulmaya yüz tutmuş geleneksel kadın Kafkas giysilerinden ilham alınarak, Kafkas bebeği tasarımları yapılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda kadın Kafkas Bebeği’nde kullanılan geleneksel giysi parçalarının tanımları yapıp; sosyal, estetik, fonksiyonel, üretim, yaş grubu, hammadde, tarih vb. özelliklerinin yanında, giysilerin fiziksel özellikleri (biçim ve biçimi oluşturan form/kesim, desen, renk, motif, dikiş, süsleme özellikleri vb.) araştırılıp yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu veriler ışığında tasarımların desteklenmesi için hikaye panosu oluşturulup, çeşitli kadın “Kafkas Bebeği” tasarımları üretilmiştir.

Kadın “Kafkas Bebeği” Tasarım Süreci

Bu çalışmada Kars kadın Kafkas giysilerine ait kültürel ve tipolojik özellikler incelenip yöreye has geleneksel giysili bebek tasarımı yapılmak istenmiştir. Temaya uygun tasarıma yönelik moodboard (Bkz. Şekil 1) (ilham panosu- hikaye panosu) hazırlanıp çeşitli tasarımlar yapılmıştır.

Bu tasarımlar, teknik ve estetik açıdan bütünlük sağlayacak şekilde ve orijinal giysilere en yakın biçimde üretilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yapılan tasarım örnekleri şu aşamalardan geçmiştir:

- ✓ Tespit edilen geleneksel kadın Kafkas giysilerin model ve teknik analizleri yapılmıştır.
- ✓ Giysileri tamamlayan aksesuarların analizleri yapılmıştır.
- ✓ Plastik bebeğin temel ölçüleri alınarak giysi parçalarının kalıpları çıkarılmıştır.
- ✓ Giysi örneklerine uygun şekilde, temel kalıplara model uygulama yapılmıştır.
- ✓ Numune kesimi ve dikimi yapılmıştır.
- ✓ Model kontrolü ve analizleri yapılmıştır.

- ✓ Model dikimi (üretim) yapılmıştır.
- ✓ Model bebeğe giydirilip tamamlayıcı aksesuarlar (dinge (başlık), gümüş kemer, süslemeler) üretilip bebeğe monte edilmiştir.

Şekil 1. Moodboard (ilham panosu- hikaye panosu)

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Kadın “Kafkas Bebeği” Giysi Parçaları

“Giysiyi oluşturan her parça üzerindeki motifleriyle yöre insanının geçmişten devralıp sürdürdüğü sanat ve estetik anlayışını gösterir” (Begiç, 2015:113). Harvey 2008’e göre giysilerin anlamları şu şekilde açıklanmıştır: “Giysilerin anlamları, giysilerin içindeki vücutların duruşları ve hareketleri tarafından belirlenir ve bazı nitelikler kazanır. Aynı zamanda kendilerini, üzerinde anlaşılmış, açık ve net göstergelerle ifade etmezler, bunun yerine işaretler ve ipuçlarından oluşan bir bütün sayesinde ifade kazanırlar” (Harvey, 2008, s. 79).

Kars ilinde geleneksel kadın giysileri ve tamamlayıcı aksesuarları form, biçim, süsleme gibi özellikleriyle bir bütünlük içerisinde olup yöre kadının estetik yapısını ve asil duruşunu temsil eder nitelikte, kendine has zerafete sahiptir. Bunlar göz önüne alınarak bebek tasarımında kullanılan giysi parçaları; çuha (dış entari), iç entari, dinge (kofik, fes, başlık), gümüş kemer, pisi pisi (ayakkabı) ve saç süslemesinden oluşmaktadır.

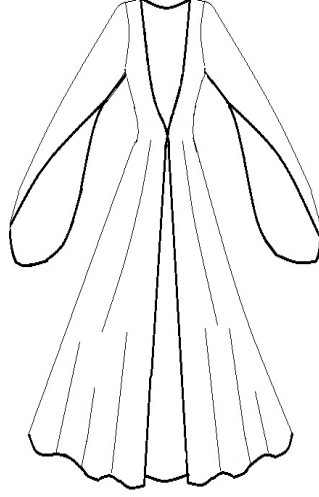
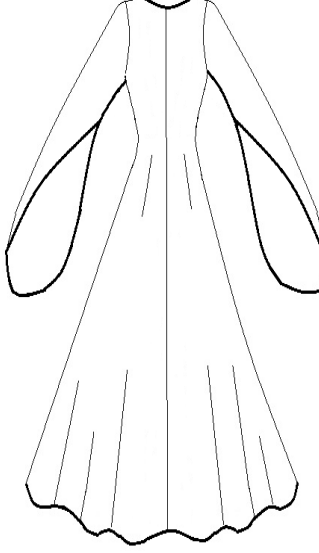
Şekil 2. Kadın “Kafkas Bebeği” Tasarımları, 2022, Üretim Teknikleri/Kumaş, aksesuar, 33 cm, Kars.

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Çuha (Dış Entari)

Çuha; “çözgü ve atkısı tek kat yün ipliğinden genellikle dimi ya da bez ayağı örgüyle oldukça sık dokunmuş kalın kumaştır” (Salman, 2011:209). Yörede giysi adı olarak kullanılan çuha; bele kadar bedeni saran belden etek ucuna doğru genişleyen formdadır. Çuhanın kolu; omuzdan dirseğe kadar dar olup dirsekten bileğe doğru uzanan volan formu veya omuzdan parmak uçlarının aşağısına doğru genişleyerek uzanan (Bkz. Şekil 3) yapıdadır.

Şekil 3. Çuha (Dış Entari)

Model	Teknik Çizim
	 Ön
	 Arka

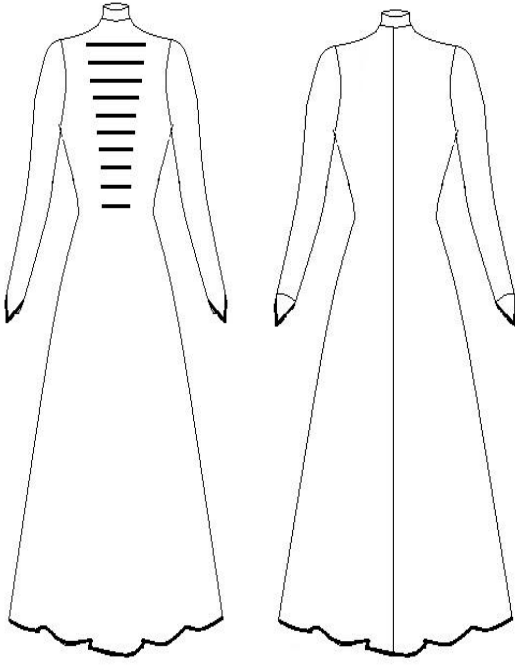
Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Kumaş olarak çoğunlukla kadifeden üretilir. Kadife; “Çözüğü ipek, atkısı ipek (bazen de pamuktan) olan havlu bir kumaş çeşididir” (Salman, 2011:216). Truvakar veya kol parmak uçlarının aşağısına genişleyerek uzanan kol şekilleri vardır. Kol uçları, ve bedenin farklı bölgelerinde yöresel motifler, sirmalar ve şeritler kullanılmaktadır.

İÇ Entari

Entari; “iç çamaşırı üstüne giyilen ve genellikle ayak üstüne kadar inen giysilere verilen addır”(Üyepazarcı, 1873:17). İç entari (Bkz. Şekil 4); hakim yakalı, üst bedeni bele kadar saran, belden genişleyerek ayak ucuna kadar uzanan formdadır. İç entarinin kol yapısı, bileğe kadar saran, bilekten el orta parmağına doğru üçgen formudur.

İç entarinin göğüs üzerinde belirli aralıklarla alt alta dizili şeritler veya metaller kullanılmaktadır. Kaftan ve iç entarinin kol ve etek uçlarında yöresel motifli sim işlemeli sarmalar veya şeritler kullanılmaktadır.

Model	Teknik Çizim
	 Ön Arka

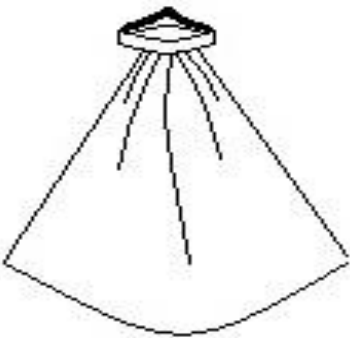
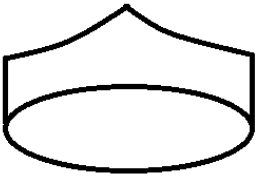
Şekil 4. İç Entari

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Dinge (kofik, fes)

Yöre kadının başına taktığı dinge; kısa fes görünümüne sahip olup üzerine veya altına adına “vala” da denilen ipekli başörtüsü takılmaktadır. Tepesine “tepelik” denilen gümüş aksesuar takılmaktadır ve tepeliğin kenarlarından gümüş zincirlerle çeşitli metal pullar sarkıtılmaktadır. Bu pullar dinge’nin alın kısmına gelen uçlarından sarkıtılarak da kullanılmaktadır. Yaş gruplarına göre dinge süslemesi değişmektedir. Şekil 5’de görünen genç kız ve kadın modellerinde görülen çeşitlerindendir.

Günümüzde çok az da olsa kırsal alanda yaşayan yaşlılar başlarında dinge kullanımına devam etmektedir. Dinge ya etrafına örtüler sararak ve çeneden tutturularak ya da üzerinden örtü takılarak eşitli şekillerde kullanılmaktadır.

Model	Teknik Çizim
	
	
	

Şekil 5. Ding (başlık, fes, kofik), Vala

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Saç Süslemesi

Saçlarda en az iki olmak üzere örgüler kullanılır. Bu örgüler arasına gümüş veya altın ipler geçirilir (Bkz. Şekil 6).

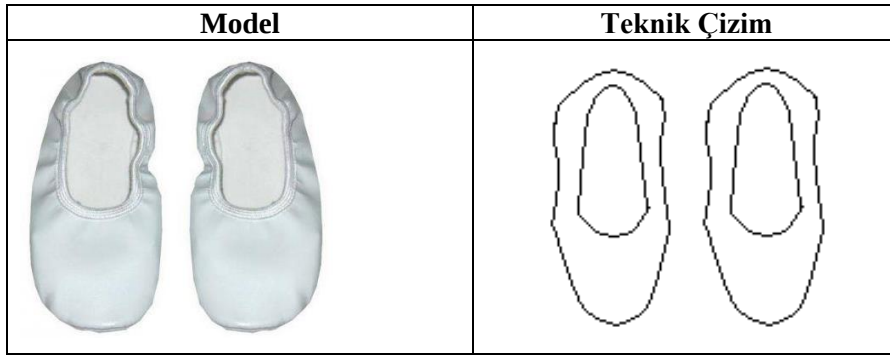
Model	Teknik Çizim
	

Şekil 6. Saç Örgü

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Pisi Pisi (Ayakkabı)

Geçmişte çarık, yemeni vb. adlarla anılan ve içerisine “dizleme” denilen yün çorapla giyilen deri ayakkabıdır (Bkz. Şekil 7). Günümüzde ise halk oyunlarında kullanılmaktadır ve hammaddesi suni deri olan ve bale ayakkabısı görünümlü ayak giysisidir.

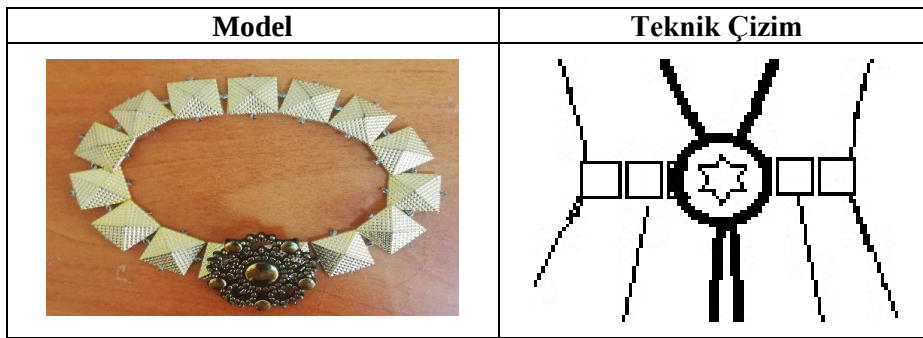

Şekil 7. Pisi Pisi

Kaynak: Model: <https://kars.ktb.gov.tr/TR-54861/yoresel-kiyafet-giyim-ve-kusam.html>, Teknik Çizim: Yazar tarafından üretilmiştir.

Gümüş Kemer

Günümüzde az da olsa özel günlerde kullanılmaya ve üretilmeye devam eden gümüş kemer (Bkz. Şekil 8); deri üzerine diziler halinde geçirilmiş gümüş plakalardan oluşmaktadır. Telkari işleme, kabartma, granülasyon, savat gibi tekniklerle üretilmektedir. Plakalarda ve kemer tokasında yöresel motifler görülmektedir.

Şekil 8. Gümüş Kemer

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel giysiler kültürel miraslarımızın en gösterişli ve zengin örneklerine sahip kalınlardan biridir. Kars kadınının; kültürünü, sosyal yaşantısını, zevklerini, sanatını, inancını vb. yansıtan geleneksel karkas giysileri zamana direnememektedir. Günümüzde sadece halk oyunlarında ve özel günlerde görebildiğimiz kadın Karkas giysileri yok olmaya yüz tutmuştur. Bu sebeptendir ki bu geleneksel giysiler Karkas bebeğinde yaşatılmaya çalışmaktadır.

Kars geleneksel giysileri veya giysi parçaları günümüzde az da olsa düğünlerde, törenlerde, bayramlarda halen halk tarafından kullanılmaktadır ve kadın Karkas giysilerin bazı giysi parçalarının formlarında farklılıklar görülmektedir. Örneğin çuha (dış entari), kol formu değişkenlik göstermektedir. Kimisi truvakar, kimisi volanlı, kimisi de omuzdan parmak ucuna doğru genişleyen ve koltuk altı açık formudur. Bunun sebebi farklı Karkas halklarının geçmişte Anadolu'ya yerleşmiş olduğu ve hem kendi giyim kültürlerini taşıyıp hem de yerleştikleri yerlerin giyim kültürünü benimseyip bir giysi sentezi oluşturdıkları düşünülmektedir.

Çalışmada maddi kültür unsurlarımızdan biri olan geleneksel kadın Karkas giysileri; dış görünümü, estetiği ve kumaş özellikleri ile yöre kadının tarzını yansıtır niteliktedir. Yok olma eşiğinde olan geleneksel giysileri tanıtmak, yaşatmak, gelecek nesillere aktarmak ve yöre insanına gelir kapısı açmak adına turistik ürün olarak üretilen kadın “Karkas Bebeği” kültürel taşıyıcılığın önemli sembollerinden biri olma adayıdır. Yapılan çalışma ile ulusal ve uluslararası alanda geleneksel giysi kültürü ile ilgili bir tasarım örneği olarak literatüre kaynak ve katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, üretimin devamlılığı açısından yazılı kaynak olarak literatüre katkı sağlanmaya devam edilmeli, yerel ve ulusal desteklerle kurslar açılıp eğitimler verilmeli, ulusal ve uluslararası alanda tanıtılıp turistik bir ürün olarak da ülke gelirine ve kültür alışverişine katkı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Ağaç, S., Arga Şahinoğlu, M., Dağ, D. ve Mecnunoğlu, G. (2021). Erkek Gömleği Tasarım Süreci: Ramsey Markası Örneği. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 7(2), Kış, s.127-142.

Arsoy, R. (2021). Günümüz Modasında Eklektik Kostüm Eğilimleri. ISPEC 6th International Conference On Social Sciences & Humanities. May 16-18, 2021 / Siirt University, ss: 198-204

Barbarosoğlu, F. (2017). Moda ve Zihniyet. İstanbul: İz Yayıncılık

Begic, H. Nurgül. (2015). "Kadın Girişimciliğinde Alternatif Bir Üretim: Geleneksel Giysili Keles Yöresi Yapma Bebekleri". İdil Dergisi, 4.(16), 107-124.

Davis, F. (1997). Moda Kültür ve Kimlik. Özden Arıkan (Çev.). İstanbul: Yapıkredi Yayınları.

Ghorbanzadeh G, P.(2021). Pers İmparatorluğu (Akhaemenid) Dönemi Erkek Giyim Kuşamı Üzerine Bir İnceleme. Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi, 6(11): 216-240

Gürçayır Teke, S. (2019). Folklorik Bebeklerin Temsil Gücü: Elif Bebek Projesi Örneği. Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, 31, 134-149.

Güven, F. (2018). Oyunağın Endüstrileşmesi Sürecinde Kimlik ve Aidiyetin Sürdürülebilirlik Simgesi Olarak "Damal Bebeği". IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı, 655-666.

Koca, E. (2018). Moda Tasarımı Çıktılarının Kültürel Değerler İle Beslenmesine Yönelik Tasarımcı Yaklaşımları. Researcher: Social Science Studies, Cilt 6 (4), s. 109-117.

Koca, E., Koç, F. (2014). International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Ankara, Türkiye, 9(11), 371-394.

Koçu, E. (1969). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

Sakin, N. (2016). Türkiye’de Geleneksel Kıyafetlerin Yaşatılmasında “Folklorik Yapma Bebekler”, 11, 177-202, <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=9814>.

Salman, F. (2011). Türk Kumaş Sanatı. Erzurum: Zafer Ofset Matbaacılık.

Salman, F., Atmaca, Z. (2010). Erzurum’da Geleneksel Kadın Giysilerinin Özellikleri. Sanat Dergisi, 0 (15), 11-17. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/2603/33507>

Üyepazarcı, E. (1873). Türkiye’de Halk Giysileri. Sözlük Denemesi.

İnternet Kaynaklar

<https://kars.ktb.gov.tr/TR-54861/yoresel-kiyafet-giyim-ve-kusam.html>. Erişim: 19.08.2022.

Şekil Kaynaklar

Kaynakçası verilmeyen bütün şekiller yazar tarafından tasarlanmıştır.